

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Χρόνος και αιώνιότητα στον Πλωτῖνο

Ενότητα: 5^η

Ελένη Περδικούρη

Τμήμα Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

Οδηγός μελέτης:

Σύντομες πληροφορίες για σημαντικούς όρους και για φιλοσοφικές θέσεις και απόψεις εντός πλαισίου αυτής της μορφής.

Βασικά ερωτήματα που συνήθως θέτει ο ίδιος ο Πλωτίνος.

Συμπεράσματα

⇒ Σχολιασμός που αφορά το κείμενο της πραγματείας και παρεμβάλλεται ή ακολουθεί την ανάγνωση του χωρίου.

Κομβικά σημεία της φιλοσοφίας του Πλωτίνου.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»: μεταφρασμένο κείμενο πραγματείας του Πλωτίνου.

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»: αρχαίο κείμενο πραγματείας ή διαλόγου.

III 7 3. 33-34: στυλ αρίθμησης των πραγματειών του Πλωτίνου.

Διευκρινίσεις, σημεία στα οποία θα πρέπει να επιστήσετε την προσοχή σας, αναφορά σε επεξηγήσεις που θα ακολουθήσουν και υπενθύμιση σημαντικών σημείων.

Δύο στυλ γραμματοσειρών που υπογραμμίζουν σημαντικά σημεία:

- (α) «Οι προϋποθέσεις της αλήθειας είναι μέσα από την ορθή σύνδεση των εννοιών μεταξύ τους...».
- (β) «**Για την αρχή του κόσμου, γι' αυτό που εξηγεί την ένότητα, την ενιαία δομή του κόσμου,...**».

Σημαντική ορολογία -κυρίως λέξεις-κλειδιά- που χρησιμοποιείται από τον Πλωτίνο και άλλοι όροι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, ονόματα φιλοσόφων, όπως και κείμενα της αρχαίας ελληνικής γράφονται στην αυθεντική τους κλίση με πολυτονικό σύστημα.

Για παράδειγμα, η επιστροφή ως όρος που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των πραγματειών του Πλωτίνου γράφεται ως *ἐπιστροφή*.

Τίτλος 5: Αιωνιότητα III

Επιστροφή στο 3^ο κεφάλαιο του *Περί αιώνας και χρόνου*, III 7 [45] 3.

- Είχαμε φθάσει στον στίχο 10-11 του 3^{ου} κεφαλαίου. Έχω ήδη αναφέρει ότι από τους στίχους 7-11 έχουμε μια πολύ περιεκτική περιγραφή του Νοῦ ως ενός πλέγματος σχέσεων μεταξύ των νοητῶν που δομείται από τα πέντε μέγιστα γένη του ὄντος.

Μπορούμε να κοιτάξουμε τον Νοῦ από την άποψη της οὐσίας, της κίνησης, της στάσης, του ταύτοῦ και την άποψη του ἑτέρου. Πρόκειται για διαφορετικές προοπτικές. Ο Νοῦς είναι η ἐνότητα ὅλων αυτών.

- Έχω επίσης τονίσει ότι αυτά τα πέντε γένη δε χωρίζονται μεταξύ τους, αλλά εμείς όταν μελετάμε τον Νοῦ, τα ανακαλύπτουμε ως τα συστατικά αυτά που τον δομοῦν σε ένα πλήρες ὄλον, σε ένα σύστημα σχέσεων.

Θα δούμε ότι η πιο σημαντική ἐννοια για να καταλάβουμε την αιωνιότητα του Πλωτίνου είναι η ἐννοια της πληρότητας του ὄντος.

Θα το δούμε αυτό λίγο παρακάτω σε τούτο το κεφάλαιο.

- Δεν είναι λοιπόν χωρισμένος σ' αυτά τα γένη ο Νοῦς, τα γένη αυτά τα διακρίνουμε εμείς όταν τον μελετάμε. Αλλά, ο τρόπος που βλέπουμε αυτά τα γένη δεν είναι υποκειμενικός, τα ανακαλύπτουμε μέσα στον Νοῦ.

Είναι πραγματικά αυτά τα γένη, δεν τα εισάγουμε εμείς στον Νοῦ ὅπως, ας πούμε, στον Kant εισάγουμε εμείς τις κατηγορίες μας, χρησιμοποιούμε τις κατηγορίες μας για να συγκροτήσουμε σε ένα φαινόμενο αυτό που νοοῦμε. Δεν είναι δικά μας αυτά τα γένη, αλλά μετέχουμε και εμείς σ' αυτά. Είναι κατ' ἐξοχήν τα δομικά συστατικά αυτής της πλήρους και συστηματικής δομής, αυτής της πλήρους και συστηματικής οργανικής ἐνότητας που συνιστά τον Νοῦ, τον νοητό κόσμο.

- III 7 [45] 3. 11:**

«Και ἔτσι, συνθέτοντάς τα πάλι αυτά τα γένη σε ένα, ὥστε να αποτελοῦν μόνο ζώη, περιορίζοντας σ' αυτά την ἑτερότητα, και βλέποντας ὅλα τούτα, το ακατάπαυστο της ἐνέργειάς του, το ὅτι είναι το ἴδιο και ποτέ ἄλλο, και το πως δε συνιστά μία νόηση ἢ ζώη που πάει ἀπὸ το ένα πράγμα στο ἄλλο, ἀλλά παραμένει το ἴδιο και πάντα δίχως ἑκταση, βλέπει την αιωνιότητα...»

⇒ δε σταματά ἐδὼ ἡ παράγραφος ἡ ὁποία είναι μία τεράστια παράγραφος και χωρίς τελείες - κάνουμε μία παύση ἐδὼ.

- Όταν συνθέσουμε όλα αυτά τα πέντε γένη πάλι σε μία ένότητα, η ένότητα που αποτελούν αυτά, για τον Πλωτῖνο, ονομάζεται ζωή.

Έχω πει ξανά ότι ο όρος **ζωή** έχει τεχνική σημασία για τον Πλωτῖνο, δηλώνει αυτήν τη διάρθρωση του νοητοῦ που είναι μία αναγκαία παραπομπή του κάθε νοητοῦ σε όλα τ' άλλα, όπως μπορούμε να καταλάβουμε τη γεωμετρία ως ένα πλέγμα προτάσεων, αξιωμάτων, θεωρημάτων τα οποία παραπέμπουν κατ' ανάγκην το ένα στ' άλλο με την έννοια της λογικής ακολουθίας –άλλα προηγούνται ως προϋποθέσεις, άλλα έπονται ως αποτελέσματα–, αλλά οι σχέσεις ανάμεσα στα επιμέρους κομμάτια, στα μέρη της γεωμετρίας είναι αναγκαίες.

Η ζωή είναι λοιπόν ένας τεχνικός όρος και φαίνεται ότι για να ονομάζουμε όλη αυτήν την ένότητα ζωή, το θεμελιώδες γνώρισμα του νοητοῦ κόσμου είναι η ενέργεια όχι η στατικότητα. Η ζωή παραπέμπει κατ' ανάγκην στην κίνηση, όχι στην κίνηση ως μεταβολή αλλά στην κίνηση και όχι στη στάση.

ζωή

- Αναφερθήκαμε την προηγούμενη φορά στην πραγματεία **V 5** η οποία λέει ότι τα νοητά δε βρίσκονται έξω από τον Νοῦ, δηλαδή ότι αυτό που ονομάζουμε νοητό κόσμο είναι ο ίδιος ο Νοῦς, δεν είναι κάτι έξω από τον Νοῦ το οποίο ο Νοῦς το γνωρίζει ως κάτι άλλο από τον ίδιο του τον εαυτό.

Εκεί ο Πλωτῖνος προσδιορίζει την ἀλήθεια ως μία τριπλή ταύτιση μεταξύ Νοῦ, νοητῶν και νόησης.

- Ο Πλωτῖνος λέει στην **V 5 3. 1-2**:

μία φύσις →

νοῦς ≡ τά ὄντα πάντα ≡ ἡ ἀλήθεια

(τά νοητά)

- Η ἀλήθεια, λοιπόν, εδράζεται στο ίδιο το γεγονός της νοητικής ενέργειας που συνδέει τον Νοῦ με τα νοητά.

- Αν δεν την γράψουμε μ' αυτόν τον γραμμικό τρόπο αυτήν την ταύτιση, μπορούμε να την γράψουμε ως εξής:

- ❁ Ο Νοῦς ταυτίζεται με τα νοητά μέσω της ἀλήθειας. Η ἀλήθεια συνίσταται για τον Πλωτῖνο στην ἴδια την ἐνέργεια της νόησης. Ο Νοῦς μέσω της νόησης του νοεῖ τα νοητά, τα νοητά μέσω της ἴδιας της ἐνέργειας της οὐσίας τους συναπαρτίζουν τον Νοῦ.
- ❁ Γι' αὐτό και ο ορισμός του Πλωτίνου για την ἀλήθεια στην ἴδια πραγματεία λίγο ωρῖτερα (V 5 2. 18-20) λέει:

«...ὥστε και ἡ ὄντως ἀλήθεια οὐ συμφωνοῦσα ἄλλω ἀλλ' ἐαυτῇ, και οὐδὲν παρ' αὐτήν, ἄλλο λέγει και ὃ ἐστι τοῦτο και λέγει».

Αὐτό θα το δοῦμε λίγο παρακάτω και στην πραγματεία *Περὶ αἰῶνος και χρόνου* σχεδόν με την ἴδια διατύπωση.

- ❁ Η πραγματική ἀλήθεια, η ἀλήθεια που ἐδράζεται στον χώρο του νοητοῦ, δεν αποτελεί συμφωνία με κάτι ἄλλο.

Υπενθύμιση αὐτοῦ που θεωροῦμε ὅτι είναι ο ορισμός της ἀλήθειας στον Ἀριστοτέλη: *«...οἱ λόγοι ἀληθεῖς ὥσπερ τὰ πράγματα,...»*, πράγμα που δίνει τον κλασικό ορισμό της ἀλήθειας, ὅτι η ἀλήθεια είναι συμφωνία του πράγματος με την ἐννοιά του.

- ❁ Σ' αὐτήν την περίπτωση δεν ἔχουμε συμφωνία της ἀλήθειας με κάτι ἄλλο, το πράγμα είναι ἄλλο, η ἐννοια είναι μέσα στο μυαλό μου. Η ἀλήθεια είναι κάτι που γνωρίζω ἐγώ, ἐνῶ το πράγμα είναι ἐξω από μένα.

➡ Ἀρα, η ἀλήθεια ως συμφωνία του πράγματος με την ἐννοιά του σημαίνει ὅτι η ἐννοια, που ἔχω ἐγώ στο μυαλό μου ἢ που συγκροτῶ ἐγώ, είναι κάτι που συμφωνεῖ με κάτι που είναι ἐξω από ἐμένα, είναι ἄλλο από αὐτήν την ἐννοια. Και είναι ἓνα πρόβλημα αν ὄντως αὐτήν η ἀλήθεια ἀντιστοιχεῖ πράγματι, αὐτή η ἐννοια ἀντιστοιχεῖ ἀληθῶς στο πράγμα ἢ ὄχι.

- ❁ Ἐδώ, λοιπόν, στο: *ἡ ὄντως ἀλήθεια οὐ συμφωνοῦσα ἄλλω ἀλλ' ἐαυτῇ*, δεν ἔχουμε κάποια συμφωνία ἢ κάποια ἀντιστοιχία με κάτι ἐξωτερικό από την ἀλήθεια, ἀλλά η ἀλήθεια συμφωνεῖ με τον ἑαυτό της, συμπίπτει με τον ἑαυτό της.

➡ **Ἀρα, η ἀλήθεια ἐδώ ὀρίζεται ως ἀναφορά στον ἑαυτό, ως αὐτοαναφορικότητα.**

- ❁ Και ἐδώ ο Πλωτῖνος μπορεί να ἐπικαλεσθεῖ τον Πλάτωνα, μπορεί να πει ὅτι ἐρμηνεύει ὀρθῶς τον Πλάτωνα, διότι το νοητό –ὄχι ο νοητός κόσμος γιατί δεν ὑπάρχει η ἐννοιά του, ο ὀρος του στον Πλάτωνα, ἐνδεχομένως να ἐμφανίζεται στον *Τίμαιο*– ὀρίζεται ως πρὸς ἑαυτόν, και στον *Φαῖδωνα* και στην *Πολιτεία*, ἐνῶ το αἰσθητό ὀρίζεται ως πρὸς ἕτερον, προσδιορίζεται ως κάτι που σχετίζεται με ἄλλο πράγμα από τον ἑαυτό του.

πρὸς ἑαυτόν ⇒ νοητό

πρὸς ἕτερον ⇒ αἰσθητό

❁ Η αλήθεια, λοιπόν, είναι η αναφορά στον εαυτό, η σύμπτωση με τον εαυτό. Δεν είναι όμως σύμπτωση με τον τρόπο που το Έν είναι μόνο Έν και δεν είναι τίποτα άλλο, αλλά η σύμπτωση με τον εαυτό μεσολαβείται από τα περιεχόμενά του.

➡ Συνεπώς, συμφωνία της αλήθειας όχι με κάτι άλλο αλλά με τον εαυτό της, και αυτό που λέει –μπορούμε να πούμε ότι η αλήθεια είναι μία πρόταση– δεν είναι κάτι άλλο εκτός από την ίδια: *οὐδὲν παρ' αὐτήν, ἄλλο λέγει.*

Αυτό που είναι, είναι ακριβώς αυτό που είναι.

❁ Αν θελήσουμε να διατυπώσουμε σε μία πρόταση την αλήθεια, τι θα πούμε ότι είναι η αλήθεια;

Θα πούμε ότι είναι ο ίδιος ο Νοῦς.

Θα βρούμε αυτήν τη διατύπωση της αλήθειας εδώ ως διατύπωση της ουσίας της αιωνιότητας λίγο πιο κάτω.

❁ Επανερχόμαστε στη **ζωή**. Έχω πει ότι η ένότητα του Νοῦ που προκύπτει από τη συνόπαρξη στο εσωτερικό του των πέντε μεγίστων γενῶν ονομάζεται από τον Πλωτῖνο ζωή.

➡ Άρα, ο Πλωτῖνος δεν την κατανοεί τη ζωή ως κάτι στατικό, αλλά ως κάτι δυναμικό, ως ενέργεια.

❁ Η πιο πλήρης ανίχνευση της θεωρίας του Πλωτίνου για τη **ζωή** βρίσκεται σε μία από τις μεγαλύτερες πραγματείες σε μήκος που είχε γράψει και από τις πιο σημαντικές, τις πιο ωραίες: **VI 7 [38]**, η 38^η κατά σειρά με τίτλο: ***Πῶς τὸ πλῆθος τῶν ιδεῶν ὑπέστη καὶ περὶ τ' Ἀγαθοῦ*** –δηλαδή πώς γεννήθηκε η πολλαπλότητα των ιδεῶν και γενικώς περί του Ἀγαθοῦ, δηλαδή περί του Ἐνός.

Αυτή η πραγματεία στο μεγαλύτερο μέρος της ασχολείται με το πώς μπορούμε να κατανοήσουμε τον Νοῦ, τον νοητό κόσμο ως αρχέτυπο του αίσθητοῦ, μετά προσπαθεῖ να σκεφτεῖ τον νοητό κόσμο ως μία ένότητα μίας ἄπειρης πολλαπλότητας και μετά βλέπει τη σχέση της πολλαπλότητας με την απόλυτη ένότητα της πρώτης ἀρχῆς.

Την ἄπειρη πολλαπλότητα που ἔχω αναφέρει δεν πρέπει να την καταλάβουμε με τον τρόπο που καταλαβαίνουν την ἀπειρία οι προγενέστεροι φιλόσοφοι από τον Πλωτῖνο.

Η ἀπειρία είναι κάτι κακό στην αρχαία σκέψη, θεωρεῖται κακό γιατί ανήκει στην ίδια πλευρά που ανήκει το ἄνουν, το μὴ ὄν. Ἄπειρον είναι αυτό που δεν ἔχει πέρασ, που δεν ἔχει πέρατα, είναι αυτό το οποίο δεν είναι προσδιορισμένο, ἀρα είναι ἄνουν. Αυτή η ἔννοια της ἀπειρίας, η κακή ἀπειρία, η φαύλη ἀπειρία υπάρχει και στον Πλωτῖνο και αναφέρεται στην ὕλη.

❁ Υπάρχει όμως και μία θετική παραδοχή της ἀπειρίας στον Πλωτῖνο, είναι ἰσως η πρώτη φορά που ἔχουμε στην αρχαία σκέψη μία θετική κατανόηση της ἔννοιας του ἀπειροῦ, ο Νοῦς παρουσιάζεται ως ἄπειρος και το Έν παρουσιάζεται ως ἄπειρον.

Το Έν παρουσιάζεται ως άπειρον για άλλους λόγους, επειδή δεν έχει τίποτα να το περιορίζει, δεν έχει πέρατα, ως άπειρη δύναμη. Στον Νοῦ, η άπειρία είναι κάτι που περιλαμβάνεται εντός περάτων, είναι απολυτά προσδιορισμένος ο Νοῦς, αλλά αυτή είναι μία **ποιοτική άπειρία**.

Ο Νοῦς περιλαμβάνει όλα τα δυνατά ὄντα, με αυτήν την έννοια έχουμε μία ποιοτική άπειρία. Για να το καταλάβουμε αυτό, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα που έχουμε χρησιμοποιήσει ξανά και λειτουργεί στον Πλωτῖνο επειδή το πρότυπό του είναι βιολογικό: το παράδειγμα του DNA.

Το DNA αποτελείται από τέσσερις βασικές πρωτεΐνες, δεν είναι άπειρο, δεν έχει άπειρο αριθμό στοιχείων. Έχει τέσσερα βασικά στοιχεία και από αυτά τα στοιχεία μπορεί να προκύψει ένας άπειρος συνδυασμός, ποιοτικά και όχι ποσοτικά άπειρος συνδυασμός αυτών των στοιχείων τα οποία μάς δίνουν έναν άπειρο συνδυασμό μορφών.

Έτσι πρέπει να καταλάβουμε την ποιοτική άπειρία του Νοῦ ο οποίος έχει κάποια βασικά δομικά στοιχεία, τα πέντε μέγιστα γένη. Ο τρόπος με τον οποίο μέσω αυτών των γενῶν συντίθενται οι νοητές ουσίες μάς δίνει μία ποιοτική άπειρία η οποία όμως είναι προσδιορισμένη και όχι απροσδιόριστη- είναι άπειρία δυνατών μορφών.

Τη ζωή, λοιπόν -που ως τεχνικός ὀρος δηλώνει μόνο την εσωτερική διάρθρωση του Νοῦ, την ενέργεια του Νοῦ που συνέχει τα νοητά και όχι τον βίο του ανθρώπου-, αυτή η 38^η πραγματεία, η **VI 7**, την περιγράφει ως ένότητα της ταυτότητας και της διαφοράς.

Έχω αναφέρει πως ξεκινώντας από αυτά τα δομικά στοιχεία, ο Νοῦς παράγει μία άπειρία δυνατών μορφών -η άπειρία με την έννοια της πληρότητας εδώ πέρα, το πλήρες πλήθος άπειρων πολλαπλών δυνατών μορφών.

Άρα, η ζωή έτσι εννοημένη από τον Πλωτῖνο ως ενέργεια, ως κίνηση δηλώνει τη δυνατότητα του Νοῦ να αυτοδιαφοροποιείται, να παράγεται ο ίδιος, να παράγει τον εαυτό του, παράγοντας τα περιεχόμενά του.

Για να μπορεί να αυτοδιαφοροποιηθεί ο Νοῦς, πρέπει να μπορεί κάθε φορά να γίνεται άλλος από τα περιεχόμενά του. Θα βρούμε αυτή τη διαδικασία παραγωγής του Νοῦ στην αρχή του 4^{ου} κεφάλαιου. Εδώ δεν παραπέμπει σ' αυτήν τη διαδικασία, γιατί υπάρχουν τρεις στιγμές στον τρόπο με τον οποίο ο Νοῦς παράγει τον εαυτό του στον Πλωτῖνο.

Ας έχουμε, όμως, προς το παρόν υπ' ὄψιν μας ότι **η ζωή δηλώνει αυτήν την ενέργεια που έχει ο Νοῦς να αυτοπαράγεται.**

Και πώς αυτοπαράγεται ο Νοῦς;

Ο Νοῦς γίνεται διαρκῶς ἕτερος με τα περιεχόμενά του.

✿ Υπάρχει ένα ρήμα που είναι ένα άπαξ στον Πλωτῖνο που λέγεται: *έτεροιοῦσθαι*. Ο Νοῦς έχει ακριβῶς αυτό το δομικό χαρακτηριστικό, γίνεται ἕτερος διαρκῶς προς τον ἑαυτό του.

✿ Αυτή η διαδικασία αυτοδιαφοροποίησης, το γεγονός ότι ο Νοῦς γίνεται διαρκῶς ἕτερος του ἑαυτοῦ του, είναι η διαδικασία παραγωγῆς του Νοῦ. Και αυτή τη διαδικασία ο Πλωτῖνος την ονομάζει *ζωή*.

✿ Σ' αυτήν την πραγματεία [38] ο Πλωτῖνος μελετά κυρίως τον νοητό κόσμο ως αρχέτυπο του αἰσθητοῦ κόσμου. Ο βασικός λόγος που μᾶς λέει πῶς ο Νοῦς πρέπει να είναι ποικίλος, να είναι πολλαπλός, να ἔχει μία ποικιλία μορφῶν –ἄπειρη ποικιλία, ἄπειρες μορφές ποιοτικά και ὄχι ποσοτικά, οι οποίες ὁμως μπορούν πάντοτε να συνδέονται με διαφορετικούς τρόπους ὥστε να παράγουν κάτι καινούργιο–, είναι ότι εἴναι εἰάν δεν υπήρχε αυτό, τότε δε θα εἶχαμε διαφοροποίηση στον αἰσθητό κόσμο

Ο ἴδιος ο Πλωτῖνος λέει να σκεφτοῦμε το παράδειγμα του σπόρου και του σπέρματος.

Εἴάν ο σπόρος δεν ἦταν ποικίλος, αυτό που θα ἐβγαίνει ἀπὸ τον σπόρο δε θα ἦταν δέντρο, ἀλλὰ μέρος δέντρου. Εἴάν το σπέρμα δεν ἦταν ποικίλο, δηλαδή εἴάν αυτό το οποίο μᾶς δίνει το ὄν δεν περιείχε μία ἄπειρη ποικιλία μορφῶν, τότε αυτό που θα προέκυπτε θα ἦταν πάντα ο ἴδιος ἄνθρωπος, δε θα εἶχαμε, λοιπόν, καμία διαφοροποίηση στον αἰσθητό κόσμο.

✿ Αυτό εἶναι ἕνα πρόβλημα για τον Πλωτῖνο, δεν καταφέρνει ποτέ να το δείξει πλήρως. Η πιο ἔντονη διατύπωση αὐτοῦ του προβλήματος εἶναι σε μία ἄλλη πραγματεία της 5^{ης} *Ἐννεάδας*, στην **V 7** που δε συνδέεται ἀμεσα με τούτην ἐδώ, ἀλλὰ συνδέεται παρόλα αὐτά.

Στην πραγματεία αὐτή ο Πλωτῖνος προσπαθεῖ να σκεφτεῖ την πρόταση να υπάρχουν Ἰδέες ὄχι των καθ' ὄλου ιδιοτήτων ἀλλὰ των ἀτόμων, να μην υπάρχει φερ' εἰπεῖν Ἰδέα του ἀνθρώπου –εἴάν θεωρούσαμε ὅτι υπάρχει η Ἰδέα του ἀνθρώπου, θεωρῶ πάντως ὅτι αὐτή η Ἰδέα στον Πλωτῖνο δεν υπάρχει–, ἀλλὰ να υπάρχει κάτι σαν Ἰδέα του Σωκράτη ἢ του Πυθαγόρα.

✿ Ο Πλωτῖνος εξετάζει αὐτήν την περίπτωση και το κάνει αὐτό ἐπειδὴ ο ἴδιος θεωρεῖ ὅτι η ψυχή περιλαμβάνει ὅλες τις δυνατές μορφές. Κάθε φορά που εμφανίζεται ἕνα αἰσθητό ὄν, ἕνας ἄνθρωπος ἀπὸ αὐτήν την ἀπειρία μορφῶν, την ποιοτική ἀπειρία, την δυνατότητα, δηλαδή, συνδυασμοῦ που εἶναι ἄπειρη ποιοτικά, εμφανίζεται ἕνα συγκεκριμένο ὄν γιατί ενεργοποιεῖται μονάχα αὐτή η δυνατότητα ἀπὸ τις ἄπειρες δυνατότητες συνδυασμοῦ που υπάρχουν στον νοητό κόσμο.

✿ Προχωράμε στον στίχο 14 (**III 7 [45] 3. 14**). Το ἔχω πει ξανά ὅτι ο Νοῦς εἶναι μία ἐνέργεια αυτοδιαφοροποίησης, ο Νοῦς αυτοπαράγεται, ο Νοῦς νοεῖ τον ἑαυτό του διαρκῶς, ἀλλὰ νοεῖ τον ἑαυτό του ὡς κάτι διαρκῶς ἄλλο ἀπὸ τον ἑαυτό του, ὡς τα ἐπιμέρους νοητά. Αὐτή η ἀκατάπαυστη ἐνέργεια που εἶναι τον Νοῦς δε συνιστᾶ μία νόηση ἢ ζωή –ἐδώ φαίνεται να ταυτίζει την νόηση με την ζωή, σε ἄλλες περιγραφές της συγκρότησης του Νοῦ, φαίνεται ὅτι η νόηση εἶναι ἕνα στάδιο υστερότερο ἀπὸ την ζωή.

⇒ αὐτό θα το πούμε μετὰ, εἶναι το 3^ο στάδιο συγκρότησης του Νοῦ.

«...δεν συνιστά μία νόηση ή ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση...»

Εδώ έχουμε τον όρο: **άδιαστάτως**.

Αυτή η ζωή του Νοῦ, η νόηση, δηλαδή, του Νοῦ που νοεῖ τον ἐαυτό του, νοώντας ἐνα-ἐνα τα περιεχόμενά του ως διαφορετικά ἀπὸ τον Νοῦ και ως διαφορετικά τὸ ἐνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ως ἕτερα, δὲν ἔχει διαστάσεις.

Τι σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει διαστάσεις;

Ὁ Πλωτῖνος λέει στὸν στίχο 14 ὅτι αὐτὸ που εἶναι ἡ ζωή αὐτὴ τὸ περιγράφει ως:

«...οὐδέποτε ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου...»

Δὲν εἶναι ποτέ ἄλλο, δὲν εἶναι ποτέ ἄλλη αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἀπὸ τον ἐαυτό της καὶ δὲν προέρχεται, δὲν ενεργοποιεῖται ἀπὸ κάτι ἄλλο ἀπὸ τον ἐαυτό της.

Αὐτὴ ἡ ἐκφραση ἀποτελεῖ περιγραφή της αὐτοαναφορικότητας τοῦ Νοῦ.

Ὁ Νοῦς δὲ νοεῖ κάτι ἄλλο ἀπὸ τον ἐαυτό του, με τὴν ἐννοια ὅτι δὲ νοεῖ κάτι ἐξὼ ἀπὸ τον ἐαυτό του.

Ὁ Νοῦς νοεῖ τον ἐαυτό του ως διαφορετικὸ ἀπὸ τον ἐαυτό του, ἀλλὰ παραμένει στὸν ἐαυτό του, δὲ βγαίνει ἐξὼ ἀπὸ αὐτόν. Ἡ νόηση δὲν ἀπευθύνεται σε κάτι ἐξὼ ἀπὸ αὐτήν, ὅπως κάνει ἡ αἴσθησι που ἀπευθύνεται σε κάτι ἐξὼ ἀπὸ αὐτήν για να τὸ γνωρίσει.

Ἄρα, ἡ νόηση δὲν εἶναι ποτέ ἄλλη με αὐτήν τὴν ἐννοια, γιατί εἶδαμε ὅτι ὁ Νοῦς γίνεται συνέχεια κάτι ἄλλο ἀπὸ τον ἐαυτό του με τὴν ἐννοια της ἑτερότητας πρὸς ἐαυτόν, δὲ βγαίνει ἐξὼ, δὲν ενεργοποιεῖται ἀπὸ κάτι ἐξωτερικὸ ἀπὸ τον ἴδιο. Ἡ αἴσθησή μου ενεργοποιεῖται ἀπὸ κάτι ἐξωτερικὸ πρὸς ἐμένα, για να δῶ πρέπει να ὑπάρχει φῶς για να μὸς ἐπιτρέψει να δῶ τα ἐξωτερικά ἀντικείμενα, για να ἀκούσω πρέπει να ὑπάρχει ἤχος. Ἀν ἀφαιρεθεῖ ὁ ἤχος δὲν ἀκούω, δὲν ενεργοποιεῖται ἀπὸ μόνη της ἡ αἴσθησι, ἐνῶ ἡ νόηση δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου, δὲν ἔχει ἐνα ἀντικείμενο ἐξωτερικὸ πρὸς αὐτήν.

Καὶ αὐτὸ λέει ὁ Πλωτῖνος ὅτι ἡ νόηση τὸ κάνει ἀδιαστάτως.

«...ὡσαύτως καὶ ἀεὶ ἀδιαστάτως...»

Ἡ νόηση παραμένει στὸν ἐαυτό της δίχως ἐκταση.

Ἐπὶ ἔχει ἐνα περίεργο πρᾶγμα ἐδῶ: πὸς ἐμφανίστηκε ἡ ἐκταση; Τὶ σχέση ἔχει ἡ ἐκταση με αὐτὰ που λέμε μέχρι τώρα; Ἡ ἐκταση συνδέεται με τὸ σῶμα, κανεὶς δὲ θα σκεφτόταν ὅτι ἡ νόηση συνδέεται με κάτι σωματικὸ κατ' ἀνάγκη ἢ ὅτι ἡ αἰωνιότητα συνδέεται με κάτι σωματικὸ –δὲν μπορεῖ να συμβαίνει αὐτὸ τὸ ἀδιάστατο!

Φαίνεται να προαναγγέλλεται ἡ ἀντίθεση με τὸν χρόνο. Ὁ χρόνος θα ὀριστεῖ ως ἐκταση, ἀλλὰ με τὸν τρόπο που μποροῦμε να καταλάβουμε τὴν ἐκταση ως μία ευθεία, ως ἐνα συνεχές προχώρημα πρὸς τὸ μέλλον εἶναι ὁ χρόνος –γραμμικότητα ὄχι με τὴν ἐννοια τοῦ κυκλικῦ χρόνου τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ ἐνα πρᾶγμα που τείνει πρὸς κάπου που δὲν τὸ φθάνει ποτέ, ὅπως λέμε ὅτι τείνει πρὸς τὸ ἄπειρο.

- ✿ Είναι αδιάστατος ο Νοῦς γιατί η νόησή του τείνει προς κάτι που είναι διαφορετικό από τον ίδιο, αλλά αυτό το ίδιο είναι στην ουσία ο έαυτός του, οπότε επανέρχεται διαρκώς στον έαυτό του.

Ενώ στον χρόνο, όπως θα τον ορίσει ο Πλωτῖνος, έχω ένα συνεχές προχώρημα προς το μέλλον. Το μόνο, αν θέλετε, πραγματικό στον χρόνο, δεν είναι το παρόν γιατί τη στιγμή που μιλάμε, έχει φύγει ούτε το παρελθόν γιατί δεν έχει πραγματική υπόσταση ούτε το μέλλον γιατί δεν έχει έρθει ακόμα, αλλά ένα διαρκές προχώρημα προς το μέλλον. Οι στιγμές που περνάνε είναι οι στιγμές που μάς πηγαίνουν διαρκώς προς το μέλλον, αυτό δε σταματά ποτέ.

- ✿ Οπότε το διαστατό, το αντίθετο του αδιάστατου, έχει αυτήν την έννοια, την έννοια της διαδοχικότητας των στιγμών. Θα δούμε ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα ορίσει ο Πλωτῖνος τον χρόνο, όχι όμως ως μία κοσμολογική διαδοχικότητα, αλλά ως τη διαδοχικότητα της σκέψης.

Εδώ πέρα βλέπουμε, και θα συνεχίσουμε να το βλέπουμε ως το τέλος του κεφαλαίου, ότι ορίζει την αιωνιότητα ως τη συγχρονικότητα της σκέψης, οπότε ο χρόνος ορίζεται ως η διαδοχικότητα της σκέψης.

- ✿ Το **αδιάστατο** έχει να κάνει με την έννοια του συνεχούς. Το αδιάστατο δεν είναι αυτή η συνεχής ευθεία. Αν θέλαμε να παραστήσουμε τον Νοῦ γεωμετρικά, δε θα μπορούσαμε να τον παραστήσουμε ως μία ευθεία, θα έπρεπε να τον παραστήσουμε ως έναν κύκλο.

- ✿ Η περιγραφή συνεχίζεται, ενώ ο Πλωτῖνος προσπαθεί να πει με λόγια κάτι το οποίο δεν μπορούμε να το πούμε τόσο απλά με λόγια.

Υπάρχει πάντοτε στον Πλωτῖνο η συνείδηση του ορίου της γλώσσας, ότι το όριο της γλώσσας δεν μπορεί να πει αφενός αυτό που υπερβαίνει τη γλώσσα που είναι το "Εν, αλλά δυσκολεύεται να πει και την ίδια τη συγκρότηση της γλώσσας. Ο Νοῦς είναι η προϋπόθεση της σκέψης και του λόγου και είναι δύσκολο να πούμε την ίδια την προϋπόθεση της σκέψης και του λόγου.

...η ζωή που πάει από το ένα πράγμα στο άλλο, αλλά παραμένει το ίδιο και πάντα δίχως έκταση, βλέπει την αιωνιότητα...

⇒ Αυτός που μελετά τον Νοῦ όταν τα συνθέσει πάλι όλα αυτά σε μία ένότητα, που είπαμε ότι αυτή η ένότητα είναι η ζωή, είναι μία ένότητα ενεργητική, δυναμική, αυτό που βλέπει –εμείς δηλαδή που μελετάμε την αιωνιότητα– **βλέπει κάτι που...**

...παραμένει το ίδιο και πάντα χωρίς έκταση, βλέπει την αιωνιότητα εφόσον βλέπει μία ζωή που μένει η ίδια έχοντας πάντα παρόν το σύνολο: όχι τώρα τούτο και μετά το άλλο...

⇒ μάς δίνει μία εικόνα της διαδοχής που θα χρησιμοποιήσει μετά για να εξηγήσει τον χρόνο.

...όχι τώρα τούτο και μετά το άλλο, αυτή είναι η έννοια της διάστασης αλλά όλα ταυτόχρονα, και όχι τώρα τα μεν και μετά τα δε, αλλά μίαν άμερή τελειότητα...

ήμερης

Τι είναι ο Νοῦς; Είναι μία ήμερης πολλαπλότητα.

Η βασική διάκριση του Πλωτίνου ανάμεσα στο νοητό και το αίσθητό είναι ότι το νοητό είναι **ήμερες**, παρότι είναι πολλαπλό, ενώ το αίσθητό είναι σύνθεση μερῶν. Εδώ βλέπουμε ότι ο Πλωτίνος, ο οποίος παρουσιάζει, όπως έχουμε δει, τον έαυτό του ως πλατωνικό και μάλιστα ως αυτόν που έχει κατ' εξοχήν καταλάβει τον Πλάτωνα, αντικαθιστά τη βασική διάκριση που έχουμε στον Πλάτωνα που είναι η διάκριση μεταξύ **είναι** και **γίνεσθαι** από τη διάκριση μεταξύ **ήμερειας** και **συνόλου μερῶν**.

Γιατί γίνεται η αντικατάσταση αυτή;

Ο Πλωτίνος ορίζει τον Νοῦ ως ζωή, ως ενέργεια, ως κίνηση· το γίνεσθαι το εισάγει πλέον μέσα στον ίδιο τον Νοῦ, αλλά ο Νοῦς είναι ένα διαρκές γίνεσθαι που επιστρέφει στον έαυτό του, γίνεται διαρκῶς ο έαυτός του, γιατί θεωρεί ότι αυτή η κίνηση είναι απαραίτητη για να υπάρχει νόηση.

Οπότε, η βασική διάκριση δεν είναι το **είναι** και το **γίνεσθαι**, αλλά ο τρόπος με τον οποίο κατανοούμε το **είναι** και το **γίνεσθαι**. Αυτό είναι ένα ήμερες γίνεσθαι, δεν έχει μέρη, δηλαδή δεν έχει κομμάτια τα οποία μπορούν να αποκοπούν το ένα από το άλλο, ενώ το αίσθητό είναι σύνθεση μερῶν που μπορούν να αποκοπούν το ένα από το άλλο.

Ας θεωρήσουμε, για παράδειγμα, μία οργανική ένότητα.

Η οργανική ένότητα στον αίσθητό κόσμο

- Οργανική ένότητα έχουμε και στον αίσθητό κόσμο.
- Ο οργανισμός, το σώμα είναι μία οργανική ένότητα.
- Αποτελείται από μέρη αλλά το κάθε μέρος δεν είναι ζωντανό από μόνο του, είναι ζωντανά όλα μαζί γιατί αποτελούν μέρη του οργανισμού.
- Μπορούν όμως να αποκοπούν και αυτό συμβαίνει. Η φθορά είναι η αποσύνθεση αυτής της σύνθεσης μερῶν.

Η οργανική ένότητα στον νοητό κόσμο

- Στο νοητό δεν μπορείς να κόψεις το ένα μέρος από το άλλο, μπορείς να τα διακρίνεις νοητικά.
- Αν πάρουμε πάλι το παράδειγμα της γεωμετρίας, μπορούμε να σκεφτούμε μόνο ένα πράγμα της γεωμετρίας: το Πυθαγόρειο Θεώρημα ή το Θεώρημα του Θαλή ή ένα αξίωμα.
- Αλλά αυτό το αξίωμα δεν υπάρχει από μόνο του ούτε το σύνολο της γεωμετρίας χωρίς αυτό το αξίωμα. Δεν αποκόπτεται από το σύνολο και δεν αποκόπτεται επειδή δεν είναι υλικό.

Η θεμελιώδης όντολογική διάκριση στον Πλωτίνου που εξηγεί τη διαφορά νοητού και αίσθητου είναι η ήμερεια αφενός, το γεγονός ότι το αίσθητό είναι σύνολο μερῶν αφετέρου και όχι η διάκριση **είναι και **γίνεσθαι**.**

Ο Πλωτίνος κάνει μία κίνηση που δεν υπάρχει στον Πλάτωνα ή που δεν υπάρχει πριν από τον *Τίμαιο* ενδεχομένως, εισάγει το γίνεσθαι στον νοητό κόσμο, και γι' αυτό μετατοπίζει το όριο, ενώ στον Πλάτωνα το όριο φαίνεται να περνά ανάμεσα στο αισθητό και στο νοητό, από τη μία όν από την άλλη γίνεσθαι, στον Πλωτίνιο μετατοπίζεται αυτό το όριο και μπαίνει ανάμεσα στο Έν και σ' όλα τα άλλα.

Στο Έν δεν έχουμε γίνεσθαι, δεν έχουμε τίποτα, δεν έχουμε γένη του όντος, όλα όμως τα υπόλοιπα μπορούμε να τα κατανοήσουμε ως διαβαθμίσεις του όντος. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί ο ίδιος ο Πλωτίνος να εξηγήσει αφενός την απόσταση του αισθητού από το νοητό, αφετέρου τη συγγένεια του αισθητού με το νοητό.

Στον στίχο 18 έχουμε μία έκφραση: *ἅμα τα πάντα*, ο Νοῦς είναι άνω, τα πάντα, ταυτόχρονα όλα μαζί, όλα τα όντα και:

«...ἀλλ οὐ νῦν μὲν τόδε, αὐθις δ ἕτερον, ἀλλ ἅμα τὰ πάντα, καὶ οὐ νῦν μὲν ἕτερα,...»

Το *ἅμα* δηλώνει τη συγχρονικότητα των νοητῶν μεταξύ τους, είναι όλα μαζί με την έννοια ότι είναι ταυτόχρονα παρόντα το ένα στο άλλο.

Ας πούμε πως μελετώ τον Νοῦ, τη στιγμή που θα σκεφτώ το ένα νοητό, όσο και να προσπαθώ να το απομονώσω από τ' άλλα, αυτό φέρνει μέσα του τη σχέση του με τα άλλα. Δεν μπορώ, για παράδειγμα, να σκεφτώ τη δικαιοσύνη χωρίς τη σχέση της με την ἀλήθεια.

Αυτό το *ἅμα* αρχίζει να προετοιμάζει την τελική, στο τέλος του κεφαλαίου, παρουσίαση της φύσης του όντος ως πληρότητας. Το *ἅμα*, το συγχρονικό, είναι ενδεικτικό της πληρότητας του όντος.

Τι σημαίνει αυτό το ἅμα;

Σημαίνει ότι δεν τού λείπει τίποτα, ενώ το όν που βρίσκεται μέσα στον χρόνο, και αυτό θα το πει αργότερα, μπορούμε να το κατανοήσουμε ως ένα όν που βρίσκεται μέσα σε μία κατάσταση διαρκούς ἔλλειψης. Το γεγονός ότι μεταβάλλομαι μέσα στον χρόνο δείχνει ή ότι μου λείπει κάτι το οποίο θα αποκτήσω -μελετάω τώρα για να πάρω το πτυχίο μου, δεν το έχω- ή ότι μεγαλώνοντας, παύω να είμαι νέος, χάνω κάτι που είχα πριν.

Η κατάσταση του αισθητού όντος, του ἔγχρονου όντος, είναι μία κατάσταση διαρκούς ἔλλειψης. Αντίθετα, αυτό το *ἅμα*, το συγχρονικό, δε δηλώνει χρόνο, αλλά δηλώνει την πληρότητα ως το αντίθετο της ἔλλειψης.

Γιατί το Όν είναι αιώσιο;

Επειδή δεν τού λείπει τίποτα, δεν έχει να πάει κάπου αλλού, δεν έχει να αποκτήσει κάτι που τού λείπει, ες ου και το ἀδιάστατο, δεν έχει να προχωρήσει κάπου έξω από τον εαυτό του.

Το *ἅμα*, λοιπόν, ως δηλωτικό της συγχρονικότητας προσπαθεί να μάς αποτρέψει από το να σκεφτούμε την αιωνιότητα όπως τη σκεφτόμαστε συνήθως ως διάρκεια.

Για εμάς το τι είναι αιώνιο γίνεται εποπτικά, γίνεται αμέσως κατανοητό ως κάτι που διαρκεί για πάντα. Η διάρκεια όμως δεν είναι το αδιάστατο που μάς έχει πει πριν ο Πλωτίνος, είναι κάτι που διαρκεί για πάντα: ο χρόνος διαρκεί για πάντα.

Το αισθητό σύμπαν του Πλωτίνου είναι αιώνιο και έγχρονο, άρα ο ίδιος ο χρόνος είναι αιώνιος, διαρκεί για πάντα.

Αλλά, αυτό που θέλει να μάς πει ο Πλωτίνος είναι πως η αιωνιότητα, αυτή που ψάχνουμε να ορίσουμε, η αιωνιότητα του Νοῦ, δεν είναι μία άπειρη χρονική διάρκεια, γιατί όταν κατανοούμε την αιωνιότητα ως διάρκεια, την κατανοούμε ως χρόνο, ως άπειρο χρόνο.

Αν πούμε πως κάτι που υπάρχει για πάντα, θα υπάρχει στην αιωνιότητα, εννοούμε την αιωνιότητα ως χρόνο.

Το **ἄμα**, η στιγμή της χρονικότητας, το σημείο που ο ίδιος ο Πλωτίνος θα πει αργότερα, το χρησιμοποιεί για να μάς δείξει ότι η αιωνιότητα δεν είναι χρόνος, το αντίθετο του χρόνου, είναι μία στιγμή!

...σαν όλα να βρίσκονται συγκεντρωμένα σε ένα σημείο και να μην έχουν ακόμη αρχίσει να ρέουν σε γραμμές να παραμένει στο ίδιο, στον έαυτό του, να μη μεταβάλλεται και να είναι πάντα στο παρόν, επειδή γι' αυτό τίποτε δεν είναι παρελθόν, ούτε και μελλοντικό, αλλά είναι αυτό ακριβώς που είναι.»

τοῦτο ὅπερ ἔστι... λέει εδώ ο Πλωτίνος

Τι είναι αυτό το πράγμα ο αἰὼν ως κάτι που είναι σύμφυτο με την οὐσία του Νοῦ;

Είναι ακριβώς αυτό που είναι.

Εαναβρίσκουμε την ίδια διατύπωση που είδαμε στην πραγματεία **V 5 2. 20**:

«...καὶ ὃ ἔστι, τοῦτο καὶ λέγει...»

Είδαμε ότι τι είναι ο Νοῦς ως ἀλήθεια εδώ; Αυτό που ακριβώς είναι, αυτό ακριβώς λέει.

Ο Νοῦς λοιπόν είναι ταυτόσημος με τον έαυτό του, αυτό ακριβώς το οποίο είναι, δεν είναι ποτέ κάτι άλλο πέρα από τον ίδιο του τον έαυτό. Αυτή η ένταση όμως παραμένει πάντα στον Πλωτίνo. Έχει μία βάση κάπως αντινομική ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον Νοῦ, γι' αυτό και θεωρώ τόσο ενδιαφέρουσα τη θεωρία αυτή.

Ο Πλωτίνος προσπαθεί να συμβιβάσει στην ίδια σχέση, στην ίδια θεωρία τον Νοῦ ως κίνηση και τον Νοῦ ως αμεταβλητότητα, τον Νοῦ ως ἕτερον και τον Νοῦ ως ταυτόν.

Ο Νοῦς είναι ακριβώς αυτό που είναι, ακριβώς επειδή είναι διαρκώς ἕτερος από όλα του τα περιεχόμενα. Η διαρκής ἕτερότητα προς τον έαυτό του είναι η ίδια η προϋπόθεση της απόλυτης ταυτότητάς του. Και αυτό ακούγεται αντινομικό, αλλά αυτή είναι η θεωρία του Πλωτίνου.

«Η αιωνιότητα είναι επομένως όχι αυτό που υπόκειται, αλλά αυτό το οποίο ακτινοβολεί από το ίδιο αυτό που υπόκειται...»

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ

Τώρα, στο σημείο αυτό έχουμε τον όρο *υποκείμενον* (III 7 3. 24) που είδαμε και την προηγούμενη φορά. Το υποκείμενον δηλώνει το υπόστρωμα. Είναι αριστοτελικός όρος που δηλώνει την ύλη ή την ουσία ως το σταθερό υπόστρωμα των μεταβολών.

Εδώ ο Πλωτίνος δε θέλει να μιλήσει για την ύλη, αλλά όταν λέει ότι ο αιώνας δεν είναι το υποκείμενον, επανέρχεται σε ένα πρόβλημα που είχε θέσει στην αρχή του 3ου κεφαλαίου. Το πρόβλημα αφορούσε το εάν η αιδιότης, η παντοτινότητα είναι ταυτόσημη με τη νοητή ουσία, για το μήπως μπορούσαμε, μήπως πρέπει να τη θεωρήσουμε ως μία νόηση που από πολλά συντίθεται σε κάτι ενιαίο.

Η απάντηση του Πλωτίνου ήταν όχι και πως θα ήταν καλύτερα να θεωρήσουμε ότι είναι μία φύση που συνδέεται άρρηκτα με αυτήν τη νόηση, ενώ στη συνέχεια ο ίδιος προσπαθεί να μάς δείξει με ποιον τρόπο αυτή συνδέεται.

Όταν, λοιπόν, εδώ ο Πλωτίνος λέει ότι δεν είναι το υποκείμενον, το υπόστρωμα της νοητής ουσίας, εννοεί ότι δεν είναι η ίδια η νοητή ουσία.

Δεν έχουμε απόλυτη ταύτιση νοητής ουσίας και αιωνιότητας.

Στη συνέχεια, θα δούμε ότι ο ορισμός που θα δώσει της αιωνιότητας θα είναι ότι η αιωνιότητα είναι η ζωή του Νοῦ.

Το έχει ήδη προετοιμάσει αυτό, έχει ήδη παρουσιάσει τη διάρθρωση του Νοῦ ως ζωή. Δεν είναι η ίδια η νοητή ουσία εννοημένη στατικά ως αυτό που είναι και δε μεταβάλλεται, αλλά ο τρόπος με τον οποίο είναι διαρθρωμένη αυτή η νοητή ουσία. Οπότε το υποκείμενον έχει αυτήν την έννοια στο σημείο αυτό, να μάς πει ότι δεν ταυτίζεται με τη νοητή ουσία ιδωμένη ως ουσία, ως κάτι στατικό, αλλά αυτή θα τη δούμε ως δομή.

«...ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ υποκειμένου οἶον ἐκλάμπον...»

...αυτό το οποίο ακτινοβολεί **κατά κάποιον τρόπο** από το ίδιο αυτό που υπόκειται αυτό το υπόστρωμα ,...

Χρησιμοποιεί το *ἐκλάμπον* που είναι ένας όρος πολύ συνηθισμένος στον Πλωτίνου, αυτό που ακτινοβολεί από το υπόστρωμα, όπως για παράδειγμα το φως ακτινοβολεί από τη φωτεινή πηγή. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η φωτεινή πηγή είναι το υπόστρωμα, ο ήλιος και το φως είναι η ζωή του ήλιου, αυτό που δίνει ζωή και στα αισθητά επάνω στη Γη, η ενέργειά του.

Η αιωνιότητα είναι κατά κάποιον τρόπο η ενέργεια του Νοῦ, όπως το φως είναι η ενέργεια της φωτεινής πηγής.

...ακτινοβολεί από το ίδιο αυτό που υπόκειται, που αντιστοιχεί στην ταυτότητα την οποία αυτό εξαγγέλλει, όχι όσον αφορά το μέλλον...

⇒ άλλη μία προαναγγελία ότι θα μάς πει για τον χρόνο -το μέλλον ως το βασικό στοιχείο που διαφοροποιεί τον χρόνο από την αιωνιότητα.

...*ἀλλὰ αυτό που ήδη υπάρχει, ότι δηλαδή είναι έτσι και όχι αλλιώς.*

Το μέλλον, αυτό που είπαμε πριν, αναφέρεται ως δηλωτικό της έλλειψης. Συνεχώς αναγόμαστε στο μέλλον και αυτό δείχνει έλλειψη. Μάς λείπει κάτι και θα το αποκτήσουμε ή αυτό που θα αποκτήσουμε θα είναι αιτία να χάσουμε κάτι άλλο.

Στον Νοῦ δεν υπάρχει μέλλον επειδή είναι πλήρης.

Ακολουθεί μία περιγραφή του παρόντος ως πληρότητας

«Αφού τι μπορεί να τού συμβεί μετά, που δεν είναι τώρα;»

Τι μπορεί να αποκτήσει, δηλαδή, μετά ενώ δεν το έχει ήδη –παρατηρείται μία συνεχής χρήση του ήδη.

«Ούτε και θα είναι ύστερα αυτό που δεν είναι ήδη. Διότι δεν υπάρχει ούτε κάτι, ξεκινώντας από το οποίο να φθάσει στο τώρα, αφού εκείνο θα ήταν όχι άλλο, αλλά αυτό το ίδιο».

Για να πάω από το παρελθόν στο παρόν, απαραίτητη προϋπόθεση είναι ότι στο παρελθόν ήμουν διαφορετικός από ό,τι είμαι τώρα. Όταν δεν έχει τέτοιου τύπου διαφορετικότητα, έχει μία εσωτερική διαφοροποίηση η οποία όμως δε συνιστά έλλειψη.

Το προχώρημα στον χρόνο δηλώνει απόκτηση νέων ιδιοτήτων και χάσιμο παλιών ιδιοτήτων, άμα ασπρίσουν, για παράδειγμα, τα μαλλιά μου σημαίνει ότι πριν ήταν διαφορετικά, έχασα την ιδιότητα των καστανών μαλλιών που είχα πριν και απέκτησα για τα μαλλιά μου την ιδιότητα του άσπρου.

Όταν λέει, λοιπόν, το παραπάνω, λέει ότι δεν αποκτά τίποτα γιατί δεν τού λείπει τίποτα. Άρα, η μεταβολή μέσα στον Νοῦ, δεν είναι η μεταβολή που ξέρουμε στον αισθητό κόσμο. Η μεταβολή στον αισθητό κόσμο είναι πάντα πέρασμα από απουσία σε παρουσία ιδιότητας ή από παρουσία σε απουσία ιδιότητας, για παράδειγμα δεν ξέρω μουσική, μαθαίνω μουσική, είμαι νέος, γερνάω.

Πάντα η μεταβολή στον αισθητό κόσμο είναι από την ιδιότητα **όχι α** στην ιδιότητα **α** ή από την ιδιότητα **α** στην ιδιότητα **όχι α**.

α —————→ **όχι α**
όχι α —————→ **α**

Αυτό είναι που δεν υπάρχει στον νοητό κόσμο, γιατί δεν υπάρχει τέτοιου τύπου μεταβολή, επειδή δεν ξεκινά ποτέ από μία έλλειψη ούτε μεταβαίνει σε μία έλλειψη.

«Ούτε θα γίνει στο μέλλον κάτι που δεν το έχει τώρα. Αναγκαστικά, ούτε το 'ήταν' το αφορά· αφού τι υπάρχει το οποίο ήταν γι' αυτό, και τώρα αποτελεί παρελθόν; Ούτε και το 'θα είναι'· αφού τι θα είναι γι' αυτό; Τού απομένει λοιπόν το να συνιστάται στο να είναι αυτό ακριβώς που είναι».

Αυτό που είδαμε πριν επαναλαμβάνεται εδώ πέρα: *αυτό που ακριβώς είναι*

ἄπερ ἔστιν εἶναι (III 7 3. 33-34).

Είναι αυτό ακριβώς το οποίο είναι.

Τι είναι αυτό το οποίο είναι ακριβώς;

Αυτό που ο Πλωτῖνος μάς είπε στον στίχο 18 (III 7 3. 18): *ἅμα πάντα*

Είναι αυτό που είναι ακριβώς αυτό που είναι, διότι είναι ἅμα πᾶν, διότι είναι πλήρες.

Η απόλυτη ταυτότητα του ὄντος ως πληρότητα και η πληρότητα οφείλεται στη συγχρονικότητα των νοητῶν.

☀ Όλη αυτή η περιγραφή δείχνει την προσπάθεια του Πλωτῖνου να περιγράψει την αιωνιότητα όχι με ὀρους διάρκειας, γι' αυτό λέει δεν μπορούμε να πούμε ούτε ότι ήταν κάτι ούτε ότι θα είναι κάτι.

☀ Ο τρόπος με τον οποίο εμείς κατανοούμε την αιωνιότητα είναι χρονικός, λέμε: θα είναι για πάντα.

Αυτό προσπαθεί να μάς πει τώρα ο Πλωτῖνος: δεν μπορείς να καταλάβεις την αιωνιότητα, εάν την περιγράψεις με ὀρους χρονικούς.

➡ Άρα, ο Πλωτῖνος προσπαθεί να πει την απουσία χρόνου, πράγμα που είναι πάρα πολύ δύσκολο γιατί ο χρόνος ενυπάρχει στη γλώσσα. Λέμε πρώτα το ένα πράγμα και μετά το άλλο, λέμε αυτό **και** εκείνο **και** το άλλο και κάνουμε συνεπαγωγές. Αυτό θα μάς πει ότι είναι ο χρόνος. Ο χρόνος ενυπάρχει στη γλώσσα και άρα είναι πάρα πολύ δύσκολο να τον αφαιρέσω την έννοια του χρόνου, άρα θα πρέπει να κάνω τέτοια κόλπα, να λέω ότι είναι ακριβώς αυτό που είναι, δεν ήταν, δεν θα είναι, κ.λ.π. για να μπορέσουμε να καταλάβουμε τι εννοούμε όταν λέμε αἰώνιο.

«Τού απομένει λοιπόν το να συνίσταται στο να είναι αυτό ακριβώς που είναι. Αυτό λοιπόν, το οποίο ούτε ήταν ούτε θα είναι, αλλά «μόνον είναι», έχοντας το είναι αυτό στατικά, χωρίς να μεταβάλλεται στο 'θα είναι'...

⇒ εδώ η μεταβολή ως πέρασμα σε μία άλλη κατάσταση και όχι ως αυτοδιαφοροποίηση του νοητοῦ.

...ούτε να έχει μεταβληθεί, είναι η αιωνιότητα. Ωστε η ζωή του ὄντος μέσα στο είναι, ὄλη μαζί, πλήρης και εντελῶς ἀδιάστατη...

⇒ εδώ πέρα σε μία πρόταση συγκεντρώνει ὄλα τα χαρακτηριστικά της αιωνιότητας που είδαμε πριν. Συγκεντρώνει στην ἴδια πρόταση τη συγχρονικότητα ως **ὄμοῦ πᾶσα**, την πληρότητα -πλήρης, την απουσία διαδοχικότητας - ἀδιάστατη.

...είναι αυτό που ζητούμε, η αιωνιότητα».

☀ Σχέση με τον Παρμενίδη: και ο ἴδιος ο Πλωτῖνος το κατανοεῖ αυτό ως ερμηνεία του Παρμενίδη. Υπάρχει ἓνα ἀπόσπασμα στο οποίο ο Πλωτῖνος φαίνεται να παρουσιάζει το φιλοσοφικό του πρόγραμμα και λέει: τι είναι αυτό που κάνω εγώ στη φιλοσοφία; Είναι *τό ταῦτόν νοεῖν ἐστίν τε καὶ εἶναι*, που είναι Παρμενίδης -αυτὴν την παραπομπή στον Παρμενίδη την ἔχουμε στον Πλωτῖνο, δεν την ἔχουμε ἀπὸ αλλοῦ-, ὅτι ἔψαξα τον ἑαυτό μου -Ἡράκλειτος- και ὅτι ὄλα αυτά είναι αναμνήσεις.

➡ Ὀπότε, πιστεύω ὅτι ο Πλωτῖνος βάζει στην ἴδια πρόταση ὅτι αυτό που κάνει, ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίο θα πρέπει κανείς να καταλάβει το δικό του φιλοσοφικό πρόγραμμα, είναι η τεκμηρίωση της ταυτότητας του ὄντος και της νόησης.

Ανακαλύπτοντας την ταυτότητα του Όντος και της νόησης, μπορώ να ψάξω τι είμαι εγώ.

Αρα, πρόκειται για την προσπάθεια μετάβασης σε μία κατάσταση, θα μπορούσαμε να την πούμε, **αυτοσυνειδησίας**, δηλαδή, από την αυτονόηση του Νοῦ στην αυτοσυνειδησία του ατομικού ὄντος, της ατομικής ψυχής και όλα αυτά είναι δυνατό να δειχθεί ότι είναι η ερμηνεία αυτού που ο Πλάτων εννοεί όταν λέει **ἀνάμνησις**. Αυτό δείχνει πραγματικά το φιλοσοφικό πρόγραμμα του Πλωτίνου. Αυτή είναι η βάση. Αλλά, για να το κάνει αυτό, το έχω αναφέρει στην εισαγωγή, ο Πλωτίνος πρέπει να αποδομήσει τον Αριστοτέλη.

Για να τελειώσουμε με αυτό το κεφάλαιο, από τον στίχο 27 και μετά:

«...ἀλλὰ ἤδη ὄντος, ταυτότητα, ὡς ἄρα οὕτως καὶ οὐκ ἄλλως».

Έχουμε πλέον την περιγραφή του νοητοῦ ως πληρότητας, πράγμα που φαίνεται στην τελευταία πρόταση που τα συγκεντρώνει όλα αυτά τα επιμέρους στοιχεία της πληρότητας, τις επιμέρους ενδείξεις της πληρότητας: **ὁμοῦ πᾶσα, ἅμα τὰ πάντα**, το ἀδιάστατον, το λέει και πλήρες στο τέλος (**πλήρης ἀδιάστατος**).

Η πληρότητα δηλώνει απουσία, έλλειψη έλλειψης· δηλώνει ότι δεν τού λείπει τίποτα.

Επιμένω σ' αυτό γιατί θα το χρειαστούμε για τον χρόνο.

Έως τώρα έχω χρησιμοποιήσει πολλές φορές τον όρο **σύστημα** για να καταλάβουμε πώς ο Πλωτίνος εννοεί τον νοητό κόσμο. Θεωρώ αυτήν η πληρότητα ως την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στο **σύνολο** και το **σύστημα**. Μπορούμε να κατανοήσουμε τον αισθητό οργανισμό ως σύνολο μερῶν που είναι συστηματικό σύνολο μεν, αλλά μπορούν να αποκοποῦν τα πράγματα.

Η άπειρία ενός μαθηματικού συνόλου είναι:

{1, 2, 3,.....∞}

Αυτή δεν είναι μία εικόνα πληρότητας γιατί πάντα βρίσκω έναν αριθμό να προσθέσω, πηγαίνοντας προς την κατεύθυνση του άπειρου. Αυτή είναι μία εικόνα ευθείας του διαστατού, του συνεχούς, του γεωμετρικού συνεχούς.

Αυτό που λέει ο Πλωτίνος είναι ότι στο σύστημα δεν έχεις να προσθέσεις τίποτα, γιατί αυτοπροσδιορίζεται, αυτο-περιέχεται, περιέχεται στον εαυτό του. Δεν είναι η εικόνα της ευθείας. Το ἀδιάστατο είναι το αντίθετο αυτής της εικόνας.

Αρα, πρέπει να κατανοήσουμε τη συγχρονικότητα των νοητῶν και των μεταξύ τους σχέσεων ως **συστηματική πληρότητα**.

«Ὡστε ἡ ζωὴ τοῦ ὄντος μέσα στο εἶναι, ὅλη μαζί, πλήρης και εντελῶς ἀδιάστατη, εἶναι αὐτὸ που ζητοῦμε, ἡ αἰωνιότητα».

Ο Πλωτίνος ισχυρίζεται ότι:

V 9 [5] 5. 28–32 *Περὶ νοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ ὄντος*

«Ὄρθῶς ἄρα τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶ τε καὶ εἶναι...

⇒ Καλά τα λέει, λοιπόν, ο Παρμενίδης ότι ταυτίζεται η νόηση, το πραγματικό με την οὐσία, με αυτό το οποίο νοείται.

...καὶ ἡ τῶν ἄνευ ὕλης ἐπιστήμη ταῦτόν τῳ πράγματι...

⇒ Ο Πλωτίνος συνεχίζει θεωρώντας ότι ακριβώς αυτό εννοεί και αυτή η φράση του Αριστοτέλη σύμφωνα με την οποία όταν νοώ πράγματα που δεν είναι υλικά, η νόηση του πράγματος ταυτίζεται με το ίδιο το πράγμα, η γνώση του πράγματος ταυτίζεται με το ίδιο το πράγμα.

Ας θυμηθούμε το παράδειγμα με το Πυθαγόρειο Θεώρημα.

Όταν βλέπω την καρέκλα, κάτι μένει απέξω. Αυτό το οποίο μένει απέξω είναι η ὕλη, μόνο η μορφή «μπαίνει» στο μάτι, ενώ όταν σκέφτομαι κάτι, για παράδειγμα, ένα νόμο της φυσικής, μία έννοια, η νόησή μου και η νόηση της έννοιας είναι το ίδιο πράγμα. Δε μένει κάτι έξω από το μυαλό μου, όταν σκέφτομαι μία έννοια.

Κατ' αυτήν την άποψη, μπορώ να πω ότι η έννοια ταυτίζεται με τη νόησή της. Αυτός είναι ένας τρόπος να καταλάβουμε την ταύτιση νόησης και ὄντος στον Παρμενίδη.

⇒ Σωστή είναι αυτή η θέση του Παρμενίδη, σωστή είναι αυτή η θέση του Αριστοτέλη και ότι:

...καὶ τὸ ἐμαυτὸν ἐδιζησάμην ὡς ἐν τῶν ὄντων'...

⇒ Ο Πλωτίνος συνεχίζει λέγοντας ότι έψαξε να ορίσει τον εαυτό του, αλλά πώς: Ως κάτι που ανήκει στα ὄντα, στα νοητά και άρα αυτό μπορεί να τον οδηγήσει σε ένα είδος αυτοσυνειδησίας, στην αυτογνωσία που ο ίδιος ψάχνει.

...καὶ αἱ ἀναμνήσεις δέ'...».

⇒ Από την άλλη, είναι σωστή η θεωρία της ἀναμνήσεως του Πλάτωνα.

✿ Έχω πει ξανά πως ο Πλωτίνος δε χρησιμοποιεί τη θεωρία της ἀναμνήσεως, ωστόσο κατά τη γνώμη μου είναι εφικτό να καταλάβουμε γενικώς τη θεωρία του περί γνώσης ως την ερμηνεία του της **πλατωνικής ἀναμνήσεως**.

Αυτές είναι οι βασικές θέσεις από τις οποίες εκκινεί το φιλοσοφικό πρόγραμμα του Πλωτίνου.

Προχωράμε τώρα στο 4^ο κεφάλαιο (III 7 [45] 4.):

«Και δεν πρέπει να νομίσουμε πως αυτήν αποτελεί ένα εξωτερικό συμβεβηκός για εκείνη τη φύση,...

⇒ Επανερχόμαστε στο αρχικό ερώτημα του 3^{ου} κεφαλαίου, στο εάν πρέπει να ταυτίσουμε την αιωνιότητα με τη νοητή φύση ή όχι.

Ο Πλωτίνος ήδη μάς παρουσίασε την αιωνιότητα ως ζωή αυτής της φύσης, μάς είπε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το 3^ο, στον στίχο 24: ότι δεν είναι αυτό που υπόκειται, η αιωνιότητα δεν ταυτίζεται με τη νοητή ούσια, αλλά είναι κάτι που ακτινοβολεί από αυτήν, είναι η έκφρασή της με κάποιον τρόπο.

Αφού έχει ήδη κάνει την παραπάνω παρουσίαση, ο Πλωτίνος επανέρχεται σ' αυτό για να μάς πει πώς το εννοεί.

Όταν λέμε όμως ότι η αιωνιότητα δεν είναι ούσια, δεν πρέπει να το κατανοήσουμε ως μία απλή ιδιότητα αυτής της ούσιας, δεν τής ανήκει ως συμβεβηκός, κατά συμβεβηκός, δεν τής ανήκει ως μία τυχαία ιδιότητα η οποία μπορεί να τής αφαιρεθεί -το συμβεβηκός στην αριστοτελική του σημασία-, αλλά τής είναι σύμφυτη.

Με ποιόν τρόπο τής είναι σύμφυτη η αιωνιότητα;

III 7 [45] 4. 2 <έν> εκείνη
 έξ εκείνης
 σὺν εκείνη

Το <έν> το βάζουν οι σχολιαστές (Καλλιγιάς και Fitzgerald) για να δείξουν ότι είναι <μέσα σε κείνη>. Η δοτική εκείνη, πάντως, το περιέχει αυτό.

...αλλά ότι είναι μέσα σ' εκείνη, προέρχεται από εκείνη και συνυπάρχει με εκείνη».

Τι σημαίνει όταν λέει ότι είναι μέσα σε εκείνη;

Σημαίνει ότι η αιωνιότητα είναι μία καταστατική ιδιότητα που ενυπάρχει σε όλη τη νοητή ούσια, δηλαδή είναι κοινή καταστατική ιδιότητα όλων των νοητών. Όταν λέω καταστατική εννοώ ότι είναι αυτή που τα καθιστά αυτό που είναι -είναι θεμελιώδης κοινή ιδιότητα όλων των νοητών.

Τι σημαίνει όταν λέει ότι είναι έξ εκείνης;

Μεταφράζει ο Καλλιγιάς ότι προέρχεται από εκείνη.

Προσοχή:

Το *προέρχεται* εδώ δεν εννοεί ότι αυτή είναι το αίτιο και η αιωνιότητα είναι το αιτιατό. Δε δηλώνει όντολογική προτεραιότητα τέτοιου τύπου.

Όταν, λοιπόν, λέει έξ εκείνης, τι εννοεί:

Είναι σα να έχουμε μία κατασκευή και έχουμε διάφορα κομμάτια, ένα lego για παράδειγμα, και παίρνουμε τα κομμάτια και από αυτά τα κομμάτια φτιάχνουμε την κατασκευή. Δεν εννοεί ότι προέρχεται, ότι παράγεται από αυτήν, ότι είναι αιτιατό της, αλλά είναι ότι αυτή συνίσταται στο σύνολο όλων των νοητών. Το *έξ* δηλώνει ότι αποτελείται, αλλά ξέρουμε ότι αυτά δεν είναι μέρη τα οποία μπορούν να αποκοπούν.

Άρα, τι είναι αυτό το έξ εκείνης;

Είναι ότι η αιωνιότητα συνιστά την ίδια τη συγκρότηση του νοητού, επειδή το νοητό συγκροτείται από επιμέρους νοητά, ατομικούς νόες που δεν είναι όμως κομμάτια, δεν είναι υλικά κομμάτια που μπορούν να αποκοπούν το ένα από το άλλο, αλλά είναι διακριτά αυτά τα νοητά μεταξύ τους.

Η συνύπαρξη όλων αυτών των νοητών σε ένα ενιαίο δίκτυο σχέσεων, αυτό το πράγμα είναι αιωνιότητα -αυτό το πράγμα που είπαμε πριν ότι είναι συγχρονικότητα και πληρότητα.

Άρα η αιωνιότητα δεν παραπέμπει σε ένα συγκεκριμένο νοητό όταν λέει έξ εκείνης, αλλά στην ίδια τη συγκρότηση, τη διάρθρωση του νοητού κόσμου.

Και τέλος, τι σημαίνει το συνυπάρχει με εκείνη, το σὺν εκείνη;

Είναι ότι δεν μπορούμε να σκεφτούμε ούτε το νου, τη νοητή ουσία, τη νοητή φύση ούτε το κάθε νοητό χωριστά χωρίς ταυτόχρονα να σκεφτούμε ότι είναι αιώων.

Ξαναβρίσκουμε, λοιπόν, αυτήν την περιγραφή που έχουμε βρει ήδη στο **2. 14-15** και στο **3. 5-6**.

Στο **2. 14-15** είδαμε ότι ο Πλωτίνος περιγράφει αυτήν τη νοητή φύση και την αιωνιότητα με τους όρους:

περί εκείνην

[η αιωνιότητα είναι περί εκείνην, δηλαδή αφορά αποκλειστικά τη νοητή ουσία]

ἐν εκείνη

[η αιωνιότητα βρίσκεται μέσα σε εκείνην, μέσα στη νοητή ουσία]

παρεῖναι εκείνη

[είναι παρούσα σε αυτήν]

Επίσης, στο **3. 5-6** έχουμε την ίδια τριπλή διατύπωση:

ή αιωνιότητα ως έπακολουθοῦσαν

[δηλαδή ως ιδιότητα που ακολουθεί κατ' ανάγκην το κάθε νοητό και τη νοητή φύση εν γένει],

ή αιωνιότητα ως συνοῦσαν

[ως αυτό το πράγμα που ενυπάρχει στο σύνολο ή όπως το ίδιο το σύνολο των νοητῶν],

ή αιωνιότητα ως ένορωμένη

[τη βλέπουμε, όταν βλέπουμε το νοητό, βλέπουμε μέσα στο νοητό την αιωνιότητα –δεν μπορούμε ούτε να σκεφτούμε την αιωνιότητα χωριστά από το νοητό ούτε το νοητό χωριστά από την αιωνιότητα. Η παραπομπή του ενός στο άλλο: του νοητοῦ στην αιωνιότητα και της αιωνιότητας στο νοητό είναι αναγκαία].

Όλη αυτή η προσπάθεια για να επαναλαμβάνεται συνεχώς, στο 2ο, 3ο, στο 4ο κεφάλαιο, με παρεμφερή διατύπωση, την κάνει ο Πλωτῖνος για να μάς δείξει ότι η αιωνιότητα δεν είναι ιδιότητα.

III 7 [45] 4. 2

<έν> ἐκείνη
ἐξ ἐκείνης
σὺν ἐκείνη

III 7 [45] 2. 14-15

περὶ ἐκείνην
ἐν ἐκείνη
παρεῖναι ἐκείνη

III 7 [45] 3. 5-6

ἐπακολουθοῦσαν
συνοῦσαν
ἐνορωμένην

Η επιμονή του Πλωτῖνου στην πληρότητα και τη συγχρονικότητα είναι για να μάς πει ότι αφενός η αιωνιότητα δεν είναι ἄπειρη διάρκεια, αφετέρου ότι δεν είναι ιδιότητα, αλλά είναι η ίδια η ζωή του Νοῦ. Επειδή ορίζει την η αιωνιότητα ως ζωή Νοῦ, πρέπει να μάς δείξει ότι δεν είναι ιδιότητα.

Άρα, η αιωνιότητα είναι και αυτό που κάνει τον Νοῦ να είναι αυτό που είναι, και το σύνολο του Νοῦ και η διάρθρωσή του και αυτό που κατ' ανάγκην σκεφτόμαστε εμείς ως το βασικό, θεμελιώδες χαρακτηριστικό της νοητῆς οὐσίας όταν την μελετάμε.

Ο Πλωτῖνος θα πει τα εξής:

«Διότι εἴμαστε στον στίχο 3 τη διακρίνουμε να βρίσκεται μέσα σε ἐκείνην, εφόσον και όλα τα άλλα, ὅσα λέμε πως είναι Ἐκεῖ...

⇒ το Ἐκεῖ στον Πλωτῖνο δηλώνει πάντα το νοητό κόσμο, το Ἐδώ, το Ἐνταῦθα δηλώνει τον αισθητό κόσμο.

...βλέποντάς τα να ενυπάρχουν Ἐκεῖ, λέμε πως ὅλα τους προέρχονται ἀπὸ τὴν Οὐσία και συνοπάρχουν με τὴν Οὐσία. Γιατί τα πρωταρχικά ὄντα πρέπει να συνοπάρχουν με τα πρώτα και να ενυπάρχουν με τα πρώτα· ἀφοῦ και τὸ Ὠραῖο ενυπάρχει σε αυτά και προέρχεται ἀπὸ αυτά και ἡ Ἀλήθεια ὑπάρχει μέσα τους».

Τώρα πώς προέκυψαν το Ώραϊο και η Αλήθεια;

Φαίνεται ο Πλωτίνος να λέει πως υπάρχουν κάποιες Ίδεες, κάποια νοητά που είναι πιο πρωταρχικά από άλλα με την έννοια ότι είναι πιο καθολικά από τα άλλα ή ότι είναι πιο σημαντικά ως καθολικότερα από τα άλλα. Και αν αυτά τα νοητά, όπως εδώ είναι η Αλήθεια και το Κάλλος δεν είναι απλώς μεμονωμένα νοητά, είναι και αυτό:

III 7 [45] 4. 7-8

έν αὐτοῖς καὶ ἐξ αὐτῶν

τό καλόν

ἡ ἀλήθεια ἐν αὐτοῖς

Εδώ δε νομίζω ότι διαφοροποιεί την αλήθεια από το ώραϊο, το καλό, εννοεί ἐν αὐτοῖς και ἐξ αὐτῶν, μπορούμε να προσθέσουμε το ἐξ αὐτῶν.

Τι σημαίνει αυτό;

Ἐχω αναφέρει ἤδη ἀπὸ πρὶν ὅτι τὸ ἐν καὶ τὸ ἐξ μαζί δηλώνουν ὅτι ἡ αἰωνιότητα δεν εἶναι ἓνα συγκεκριμένο νοητὸ οὔτε εἶναι ιδιότητα ἀπλῆ των νοητῶν, ἀλλὰ συνιστᾶ τὴν ἴδια τὴ διάρθρωση τοῦ Νοῦ.

Αυτό που ισχυρίζεται εδώ ο Πλωτίνος είναι ότι και στην περίπτωση του κάλλους και στην περίπτωση της αλήθειας, -μπορούμε να βρούμε και άλλες τέτοιες Ίδεες, στην πραγματεία **VI 6, Περὶ ἀριθμῶν**, φαίνεται να λέει το ίδιο για τη δικαιοσύνη- έχουμε εξαιρετικά σημαντικές, ας πούμε, Ίδεες οι οποίες είναι πρωταρχικές με την έννοια ότι δεν είναι νοητά των οποίων υπάρχουν τα αίσθητά απεικασματα, αλλά είναι τρόποι για να καταλάβουμε την ἴδια τὴ συγκρότηση τοῦ Νοῦ.

Δηλαδή, μπορούμε να δούμε τη συγκρότηση, τη διάρθρωση του Νοῦ ως αἰωνιότητα, μπορούμε να την καταλάβουμε ως ἀλήθεια, μπορούμε να την εννοήσουμε ως κάλλος, μπορούμε να την εννοήσουμε ως δικαιοσύνη.

Με ποια έννοια ἡ ἴδια ἡ διάρθρωση τοῦ Νοῦ μπορεί να ἀποκαλυφτεῖ ως ομορφιά;

Νομίζω ότι μπορούμε να καταλάβουμε την ομορφιά ως πληρότητα, ότι κάτι ὁμορφο, ὅτι κάτι ὠραῖον εἶναι κάτι που δεν τοῦ λείπει τίποτα· εἶναι αὐτὸ που διαθέτει πλήρως τὴ μορφή του, τὴ μορφή που τοῦ ανήκει.

▪ **κάλλος: πληρότητα**

Για την ἀλήθεια, το έχουμε δει ἤδη, μιλάμε για τὴν παραπομπή στην **V 5**. Ἡ ἀλήθεια δηλώνει **πληρότητα** και δηλώνει και κάτι ἀκόμα, **καθολικότητα**. Ἡ ἀλήθεια δεν εἶναι μερικὸ πράγμα, εἶναι καθολικὸ. Ἡ δικαιοσύνη πάλι μπορεί να θεωρηθεῖ ως καθολικότητα, ως τὸ ἀντίθετο δηλαδή τὴς μερικότητας.

Ἡ ἀδίκη πράξη μπορεί να κατανοηθεῖ ως μία πράξη που ἐκκινεῖ μόνο ἀπὸ προσωπικὸ συμφέρον, ἀπὸ κάτι μερικὸ και ἔχει ως στόχο κάτι μερικὸ, και αὐτὸ τὸ μερικὸ μπορεί να εἶναι προσπάθεια καταστροφῆς ἢ ρήξης τοῦ καθολικοῦ. Ἄρα, μπορούμε να καταλάβουμε τὴ δικαιοσύνη ως καθολικότητα.

- **ἀλήθεια: καθολικότητα**
- **δικαιοσύνη: καθολικότητα ≠ μερικότητα**

➔ Φαίνεται, λοιπόν, ο Πλωτίνος να μάς λέει ότι οι Ίδέες δεν είναι αυτό που νομίζουμε ότι έχουμε καταλάβει στον Πλάτωνα, ότι έχουμε με κάποιον τρόπο ένα μοντέλο κι έπειτα έχουμε άπειρα καθρεφτίσματα αυτού του μοντέλου, αλλά μπορούμε να κατανοήσουμε τις Ίδέες ως τρόπους να εννοήσουμε τη διάρθρωση του Νοῦ.

«Και τα μεν είναι σαν να υπάρχουν σε ένα μέρος του συνολικού Όντος, ενώ τα άλλα στο σύνολο,...

⇒ Άρα, εισάγει μία διάκριση μεταξύ, ας πούμε, πρωταρχικότερων και λιγότερο πρωταρχικών Ίδεων. Δεν πρόκειται για μία περιέργη διάκριση, θα μπορούσαμε να τη δούμε στον Πλάτωνα και σίγουρα ο Πλωτίνος την έχει στην πραγματεία που αναφέρθηκε πριν η οποία μελετά τον Νοῦ ως αρχέτυπο, στην **VI 7**.

Εκεί ο Πλωτίνος λέει ότι υπάρχουν απλούστερες και πιο σύνθετες Ίδέες, Ίδέες οι οποίες συνίστανται από άλλες απλούστερες. Οι απλούστερες Ίδέες είναι πιο πρωταρχικές, αλλά όχι πάντα. Μπορούμε όμως να πούμε ότι βρίσκουμε στον Νοῦ μία προϊούσα συνθετότητα. Ούτως ή άλλως γνωρίζουμε ότι υπάρχουν οι απολύτως πρωταρχικές Ίδέες: **τα πέντε μέγιστα γένη.**

➔ Οπότε, υπάρχουν Ίδέες οι οποίες είναι κάπως, κατά μία έννοια, μέρη του συνολικού ὄντος και υπάρχουν Ίδέες που εκφράζουν το ίδιο το σύνολο, που είναι τρόποι να δούμε το σύνολο.

...ὅπως ακριβώς και το ἀληθινὸ τούτο σύμπαν...

Προσοχή σε ένα λάθος που γίνεται συχνά:

Δεν αναφέρεται το σύμπαν στον αισθητό αλλά στον νοητό κόσμο, επειδή ο αισθητός κόσμος να μεν είναι πλήρες ὄλον, να μεν είναι αἰώνιος για τον Πλωτῖνο, αλλά στα μέρη του χάνει. Στον αισθητό κόσμο έχουμε διαρκή γένεση και φθορά, άρα στα μέρη του αισθητοῦ κόσμου παρατηρούμε διαρκώς ἔλλειψη.

Ἡ ἔλλειψη αὐτή δεν υπάρχει στον νοητό κόσμο ο οποίος είναι πλήρης και ως σύνολο και στα επιμέρους νοητά του μέρη. Το σύμπαν είναι ἀληθές επειδή ακριβώς είναι πλήρες, δε διακρίνεται ἀπὸ καμία ἔλλειψη.

...δεν συνίσταται στο ἀθροισμα των μερῶν του,...

⇒ Δεν είναι άθροισμα μερῶν ο νοητός κόσμος, έχει διακριτές Ἰδέες γιατί μπορεί να τη νοήσουμε τη μία Ἰδέα διακριτά από την άλλη. Αυτές όμως οι Ἰδέες δε χωρίζονται, παρόλο που, για παράδειγμα, μπορούμε να πούμε ότι θα μελετήσουμε τη Δικαιοσύνη η οποία διακρίνεται από τις άλλες, θα συνειδητοποιήσουμε πως για να την μελετήσουμε, για να την εννοήσουμε, χρειαζόμαστε και τις άλλες.

Άρα, έχουμε διάκριση μεταξύ των Ἰδεῶν, αλλά και αλληλεξάρτηση άλλου τύπου από αυτήν που έχουμε στον αισθητό κόσμο, όχι αποκοπή μερῶν.

...δεν συνίσταται στο άθροισμα των μερῶν του, αλλά είναι αυτό που γέννησε τα μέρη του, έτσι ώστε και με αυτόν τον τρόπο να είναι ἀληθινά σύμπαν».

Εδώ ο Πλωτῖνος μάς λέει ότι τα μέρη γεννούν το σύνολο, βρισκόμαστε στο **4. 10**. Αυτή θεωρώ ότι είναι μία πολύ ελλειπτική αναφορά στη διαδικασία παραγωγής του Νοῦ. Θα ειπωθούν εν συντομία τα τρία στάδια της παραγωγής –δε θα ειπωθούν πολλά εξαιτίας του ότι από τη μία μεριά θα μάς απομακρύνει από τη δουλειά που κάνουμε τώρα και, από την άλλη, είναι ένα πολύ δύσκολο κομμάτι της σκέψης του Πλωτίνου.

Η διαδικασία γένεσης του Νοῦ είναι η εξής:

Τα στάδια:

Υπενθύμιση:

Ο φιλοσοφικός τρόπος για να γνωρίσουμε τις ἀρχές είναι να πάμε από κάτω προς τα πάνω, αναγωγικώς. Πολλές φορές όμως ο Πλωτῖνος χρησιμοποιεί την ανάποδη κατεύθυνση, κατά κάποιον τρόπο κατά τη φορά της διήγησης.

Πώς προέκυψε ένα επίπεδο από το προγενέστερο;

Σ' αυτήν τη φορά της διήγησης, λέμε ότι έχουμε το Ἔν που είναι η πρώτη ἀρχή και από το Ἔν παράγεται με άγνωστο τρόπο κάτι άλλο από αυτό, γιατί το Ἔν προσδιορίζεται ως μία ἄπειρη δύναμη, δύναμη όχι με την έννοια του δυνάμει στον Ἀριστοτέλη, αλλά δύναμη ως δραστηκότητα, ως παραγωγική δύναμη.

Το Ἔν δεν έχει κάποια ιδιότητα, ώστε να πούμε ότι αυτό που παράγεται έχει κάποια άλλη ιδιότητα, είναι αυτό που είναι άλλο.

1^ο στάδιο:

ἄμορφη ἑτερότητα → ὄν – οὐσία – εἶναι

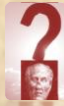

Στην αρχή έχουμε μία άμορφη έτερότητα, άμορφη γιατί:

Γιατί είναι απλώς έτερότητα, είναι άλλο πράγμα από το Έν, δεν είναι ακόμα κάτι. Αυτήν την έτερότητα σε άλλα σημεία ο Πλωτίνος θα την ονομάσει *ὄν* ή *οὐσία* ή *εἶναι*.

Άρα, το πρώτο προϊόν του Ένός είναι μία άμορφη έτερότητα η οποία συνιστά το εἶναι, την οὐσία. Το Έν έχουμε πει ότι είναι πέραν του ὄντος, πέραν της οὐσίας. Για το Έν δεν μπορούμε να πούμε ούτε ότι δεν είναι ούτε ότι είναι, δεν μπορούμε να τού αποδώσουμε κανενός είδους κατηγορήματα, άρα δεν ανήκει στη σφαίρα της οὐσίας, είναι προϋπόθεση της οὐσίας

Τι κάνει αυτή η άμορφη έτερότητα; Προσπαθεί να συγκροτηθεί σε κάτι, να γίνει κάτι.

Πώς προσπαθεί να το κάνει αυτό;

Προσπαθεί να επιστρέψει στο Έν και προσπαθεί να το νοεί. Είναι σα να στρέφομαι προς το φως και προσπαθώ να δω από πού έρχεται, έτσι προσπαθεί να γνωρίσει το Έν. Δεν μπορεί να νοήσει το Έν, επειδή το Έν δεν μπορεί να νοηθεί γιατί δεν μπορούμε να τού αποδώσουμε κατηγορήματα, οπότε τι κάνει;

Το πολλαπλασιάζει, είναι σα να το σπάει σε επιμέρους προσεγγίσεις.

Οπότε, η έτερότητα μέσω αυτής της προσπάθειας νόησης του Ένός που είναι ατελέσφορη, γιατί το ίδιο το Έν δεν μπορεί να νοηθεί αλλά νοεί άλλα πράγματα, είναι σα να το σπάει σε διάφορες εκδοχές -θυμηθείτε την εικόνα με το πρίσμα που το τοποθετώ στο φως και αυτό αναλύεται σε επιμέρους χρώματα τα οποία περιέχονται στο φως.

Εικόνα 1 Η διύλιση του φωτός μέσω πρίσματος.

Και αυτή η άμορφη έτερότητα λέει ο Πλωτίνος ότι γεμίζει νοητά. Οπότε, έχουμε την παραγωγή των νοητών.

2^ο στάδιο: η παραγωγή των νοητών που ονομάζεται ζωή

νοητά → ζωή

Αυτό είναι, λοιπόν, το 2^ο στάδιο της παραγωγής του Νοῦ. Το 1^ο είναι το εἶναι και το 2^ο είναι η ζωή.

Το εἶναι είναι άλλο, είναι ακόμα απροσδιόριστο, όταν αποκτά προσδιορισμούς, γίνεται νοητά ὄντα και επειδή τα νοητά ὄντα συνδέονται το ένα με το άλλο κατ' ανάγκη, αυτό αποτελεί τη ζωή.

Το 3^ο στάδιο της συγκρότησης του Νοῦ, το τελικό στάδιο είναι ότι ο Νοῦς πια γίνεται νοῦς, νόηση:

3^ο στάδιο:

Νοῦς → νόηση – νοεῖν

Τα νοητά τον παράγουν κατά μία έννοια τον Νοῦ ως αὐτοσυνειδησία και αυτό είναι η ἐπιστροφή.

Ο Νοῦς προσπαθώντας να επιστρέψει στο Ἔν, δεν μπορεί, γιατί δεν μπορεί να νοήσει το Ἔν και καταλήγει, μέσω αυτής της προσπάθειας ἐπιστροφῆς, να νοήσει τον ἑαυτό του, να συνειδητοποιήσει ότι είναι ἕνα επίπεδο ἕτερον του Ἐνός, διαφορετικό από το Ἔν, και ότι το αντικείμενό του δεν είναι πλέον το ἴδιο το Ἔν, αλλά ο ἑαυτός του ως αυτή η πολλαπλότητα των επιμέρους συνδέσεων μεταξύ των νοητῶν. Τότε, λοιπόν, γίνεται νόηση.

➡ Οπότε, ἔχουμε αυτό το τρίπτυχο στον Πλωτῖνο:

εἶναι – ζωή – νόηση

Αυτό είναι το κλασικό σχῆμα, επαναλαμβάνεται στην πραγματεία **VI 7** η οποία μπορούμε να πούμε ότι είναι η ολοκληρωτική θεωρία του Πλωτίνου περί του Νοῦ.

Πολλές φορές, πάντως, ο Πλωτῖνος δεν είναι σταθερός στην ορολογία του, αλλάζει. Ωστόσο, πάντα το ὄν είναι πρώτο, αλλά τα ἄλλα δύο τα βρίσκουμε αλλιώς: νόηση – ζωή.

Ο Νοῦς χαρακτηρίζεται από μία πορεία που πηγαιίνει από την ἑτερότητα στην αὐτοσυνειδησία ως ἄρση αυτής της ἑτερότητας. Και με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να καταλάβουμε αυτό που ειπώθηκε πριν ότι ο Πλωτῖνος προσδιορίζει τον Νοῦ ως την ἐνότητα της ταυτότητας και της διαφορᾶς.

Ο Νοῦς είναι ἕτερος, η ἑτερότητα είναι καταστατική ιδιότητα της νόησης και του ὄντος και ἐδῶ το βλέπουμε πως η ἑτερότητα είναι πρωταρχικότερη, θεμελιωδέστερη από την ταυτότητα.

Η ταυτότητα παρουσιάζεται κατά κάποιον τρόπο ως προϊόν της ἑτερότητας.

Ο Νοῦς είναι καταστατικά ἕτερος γι' αυτό γίνεται διαρκῶς ἕτερος προς τον ἑαυτό του σ' αυτό. Προσπαθώντας να σκεφτεῖ το Ἔν, ο Νοῦς σκέφτεται διαρκῶς διαφορετικές εκδοχές του Ἐνός, προσπαθεῖ κάπως να καταλάβει τι είναι αυτό το πράγμα· προσπαθεῖ κάπως να καταλάβει την έννοια της ἀρχῆς και μέσα από αυτήν την έννοια της ἀρχῆς παράγει τον ἑαυτό του ως πολλαπλό και μετά επιστρέφει στον ἑαυτό του. Αυτή είναι η έννοια της ἐπιστροφῆς, και ο Νοῦς γίνεται ταυτός.

Οπότε, η ἐνότητα του Νοῦ είναι η ἐνότητα αυτής της τελικῆς ταυτότητας και της αρχικῆς ἑτερότητας η οποία είναι διαρκῆς. Ο Νοῦς συνεχῶς παράγει τον ἑαυτό του μέσα από αυτήν τη διαρκή κίνηση της σκέψης.

Από αυτήν την ἀποψη, ἔχουμε ὄντολογική προτεραιότητα των μερῶν και ὄχι του Νοῦ, γιατί ο Νοῦς είναι τελική ἐνέργεια της νόησης που συνδέει τα μέρη, που συνδέει τα επιμέρους νοητά.

Σκεφτείτε το παράδειγμα της γεωμετρίας και εκεί έχουμε όντολογική προτεραιότητα των μερῶν, δεν είναι ότι μᾶς «έπεσε» από τον ουρανό ως ένα ολόκληρο σύστημα η γεωμετρία, αλλά ανακαλύψαμε ένα θεώρημα και έπειτα ένα άλλο, κ.ο.κ. και μετά αν τα δούμε όλα μαζί μέσα στις σχέσεις που έχουν μεταξύ τους, αυτό το πράγμα είναι η γεωμετρία.

...δεν συνίσταται στο άθροισμα των μερῶν του, αλλά είναι αυτό που γέννησε τα μέρη του, έτσι ώστε και με αυτόν τον τρόπο να είναι ἀληθινά σύμπαν».

Αυτό που γέννησε τα μέρη του δεν είναι ο Νοῦς αλλά η οὐσία, η αρχική ἄμορφη έτερότητα που παράγει τα περιεχόμενά της.

Γι' αυτό σ' αυτό το κομμάτι της πραγματείας ο Πλωτῖνος μιλάει για το ὑποκείμενο το οποίο, όπως είπαμε, είναι ἀριστοτελικός ὅρος και δηλώνει την ὕλη ή την οὐσία ως το σταθερό υπόστρωμα των μεταβολών. Το ὑποκείμενο ως ὕλη είναι απροσδιόριστο. Αυτό που γεννάει τα μέρη του είναι αυτή η απροσδιόριστη πρώτη φάση της παραγωγής του Νοῦ: η έτερότητα.

Και η πλήρως προσδιορισμένη φάση είναι η έπιστροφή στον έαυτό του, όταν ο Νοῦς γίνεται αυτό που είναι!

Και αυτά τα τρία στάδια μᾶς δείχνουν γιατί για τον Πλωτῖνο είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει η έννοια της κίνησης μέσα στον Νοῦ. Βλέπουμε ότι είναι μία διαρκής παραγωγή.

...έτσι ώστε και με αυτόν τον τρόπο να είναι ἀληθινά σύμπαν. Και η ἀλήθεια Έκεῖ επαναλαμβάνει αυτό που βρήκαμε στην πραγματεία V 5 δεν είναι η συμφωνία προς κάτι άλλο...

⇒ Ακριβώς την ίδια διατύπωση βρήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ότι είναι ακριβώς αυτό που είναι. Εδώ όμως βρίσκουμε ὅλη τη διατύπωση από την πραγματεία V 5 ότι η ἀλήθεια δεν είναι συμφωνία με κάτι άλλο.

...αλλά του ίδιου αυτού του οποίου αποτελεί ἀλήθεια».

«Καὶ ἡ ἀλήθεια δὲ οὐ συμφωνία πρὸς ἄλλο ἐκεῖ, ἀλλ' αὐτοῦ ἐκάστου οὐ̐περ ἀλήθεια».

Άρα, για ακόμα μία φορά ο Πλωτῖνος μᾶς εξηγεί ότι η αἰωνιότητα δεν είναι ιδιότητα, δεν είναι αντιστοιχία με κάτι, είναι η ίδια η συνολική διάρθρωση του νοητοῦ, ὅπως και η ἀλήθεια είναι η ίδια η συνολική διάρθρωση του νοητοῦ, το ίδιο το πλέγμα των σχέσεων μεταξύ των νοητῶν που συνιστούν αυτό που ονομάζουμε νοητό κόσμο και αυτό το οποίο νοεῖ ο Νοῦς που ἤδη είναι ο ίδιος ο νοητός κόσμος στον οποίο ὅπως θα δούμε μετέχουμε και εμεῖς!

Εικόνες – Πηγές:

Εικόνες:

(1) **Εικόνα 1 - Η διάλυση του φωτός μέσω πρίσματος.**

http://stavretta-stavreta.blogspot.gr/2011/05/blog-post_22.html

Σύμβολα:

Bullets:

<http://www.gutenberg.org/files/17330/17330-h/17330-h.htm#linkC2HCH0002>

Ερωτηματικό:

Συνδυασμός δύο εικόνων:

<https://www.flickr.com/photos/marcobellucci/3534516458>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Plotinus>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελένη Πεردικούρη, 2015. «Χρόνος και Αιωνιότητα στον Πλωτίνο». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

eclass.upatras.gr/courses/PHIL1905

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση.

Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ